

STURM LÁSZLÓ

A badacsonyi burzsoázia tündöklése és kisajátítása

Ungváry Rudolf: Balatoni nyaraló

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

A regény a németországi Düren városából a 18. században Tapolcára költöző zsidó Lessner (Leszner) családról szól. A nemzedékek során szépen szaporodnak és gazdagodnak, Tapolca legmódosabbjai közé kerülnek, majd országszerte, sőt Európa-szerte is több vállalkozásuk lesz. Badacsonyan nyaralót építenek és borászatot hoznak létre. (Az elbeszélő szerint „ameddig a 19. században a bevándorlók és néhány helybeli nem vezette be a fejlettebb nyugat-európai technikát és a nemezebb fajtákat, a badacsonyi bor nem volt versenyképes”). A nyaralóhoz odaköthetőek a szétágazó család fontosabb sorsváltásai. A katasztrófálisan nagy változást természetesen a zsidóüldözés jelenti. Sokukat meggyilkolják, másoknak, így vagy úgy, sikerül átvészelnie. Majd pár jobb év múlva jön a kommunista diktatúra, és újabb szenvedések, veszteségek, de a helytállás újabb példái is.

Ungváry gyors iramban, jól követhető, világos mondatokban mesél, a számos, alig szétválasztható sornál nem időz különösebben, inkább az egybedarált események adják ki a családi, tágabban a magyarországi zsidó sors általános panorámáját. A listaszerű sorsábrázolás miatt nyilván elvesz a karakterek számos belső árnyalata, összefüggése. De az információbőség és az olvasót élenkítő tempó tartása a nyereség oldalára könyvelhető. És néha egy-egy pillanatra belelátunk egy-egy sors titokzatos örvényébe. Például amikor csak ennyit tudunk meg egy mellékszereplő haláláról: „Örbői dr. Örfly Imre 1945. május 7-én, hajnali négykor, kiskamondi birtokán, a nyilas zaklatást és az orosz bevonulást túlélve, pisztolyával öngyilkos lett.”

Számos történelmi, helytörténeti, gazdaságtörténeti érdekességgel szolgál a „történeti földrajzi rege”. Rege, mert „pontosan adatszerű”, és egyben, épp emiatt döbbenetesen „elképzelhetetlen”.

A könyv tehát a maga fordulatosága, tárgyilagos világossága, információgazdagsága miatt könnyen olvasható. Ám ehhez egy provokatívan határozott világnézet társul. A szerző mindenről értékítéletet mond, vagy legalábbis sugall, a megírás jelenének politikai viszonyaiig bezárólag. (Az utóbbi például a náciizmussal és a Rákosi-érával állítja párhuzamba, sőt, mintha a végén a környezeti katasztróféért is a magyar kormányt tenné felelőssé. A rendszerváltás utáni első húsz évet ezzel szemben a szabadság fényes korának látja.)

A határozott ellentétállítás, akár ellenségállítás nem okvetlenül zavaróan leegyszerűsítő vagy hamis. Az azonban elgondolkodtathatja az olvasót, hogy Ungváry nemcsak erkölcsi területen hoz erkölcsi élességű értékítéletet, hanem szinte mindenben. Dürenhez képest Tapolca „sivár fészek”. Dürenben magában is a rövidebbet húzza a gótika (a „bumfordi késő gót homlokzatokkal”) az uralkodó reneszánszsal szemben. Még a Balaton is elmarad a fejlett nyugati tájak szépsége mögött: „a közeli Balaton is szép volt, csak nem kellett az alpesi tavakhoz vagy a francia Riviérahoz hasonlítani”.

Mindez úgy lehetséges, hogy az elbeszélő számára eleve erkölcsi ellentét nyilvánul meg az olyan szembenállásokban, mint Kelet és Nyugat, magyar és nyugati, úri-paraszti és polgári. Úgy tudja, csak egyetlen helyes út van: a polgáriság. Ehhez kapcsolódik a Nyugat, a demokrácia, a kapitalizmus („Az erős egyéniségek előtt a kapitalizmusban mindig szabad a pálya”), a korszerűség, a sokat emlegetett „versenyképesség”. Ami ezen kívül áll, az bűn vagy legalábbis illúziókergetés.

Lajstromot lehet összeállítani a könyvből a polgári erényekből, és az ezzel szemben álló – többnyire a magyarsághoz rendelt – hibákból. A polgár képes gondoskodni a megélhetéséről, még akkor is, ha a keretek szorongatóak („Eszes emberként megtanult gúzsba kötve táncolni”). Kritikai szellemével (értelmiségiként) el tud szakadni a társadalmi megszokásoktól, és bátorságával, tetterekészségével, magabiztosságával, rugalmasságával kiharcolja a maga érdekeit, létrehozza a maga világát. Szigorúan racionalista a szemlélete, az észszerűség révén átlát a kínálkozó illúziókon. Önmaga kitűzte célját segít elérni, egyben enyhít a racionalitás rideg haszonelvűségén, hogy lelkiismeretesen szorgalmas. (Zavarba ejtő ezekután, mikor azt olvassuk: „Egy öntörvényű ember volt, eleve nem a polgári tradíciók szerint élt.” A megtévesztő szóhasználat ellenére az a polgáriság, amin Egry kívül áll, nyilván nem az ideális, hanem csak az igazi halvány magyar mása.)

A keleti, a magyar, vagyis a gyenge polgársággal rendelkező népesség ellenben illúziók közt, merengő önkábításban él. A szigorúan átlátott igazságok helyett „titkokat” keresgélve lemond a végiggondolásról. Látszólagos vonzó tulajdonságai is mind káprázatként lepleződnek le. Ilyen például „a kelet-európaiak állítólagos közvetlenségének, vendégszeretetének káprázata”. De épp ennyire hamis a (például egy cserkészbemutató sugallta) biztonság vagy a zsidók befogadásának, a nemzeti egységnek a hite. (Igaz, itt nem az egyetemes, hanem az ortodox zsidó ész nevében ítélt az elbeszélő: „Szép élmény volt ez egykor, még ha szigorúan ortodox ésszel akár az ördög munkájának is betudható.”) A náccal való magyar szembenállás, nyugati szövetségkeresés szintén pusztán sznobizmus, törleszkedés: „A magyar politikai elit, amely addig is kezét-lábát törte, hogy a gróf megtisztelő jelenlétét élvezhesse, megpróbálta tovább szabotálni a német követelést. [...] Igazi, tösgyökeres magyar megoldás született [...] Örfly Imre [...] arrafelé forgolódott, ahol nyugati kapcsolatokat is ápolhatott [...] Ugyanakkor igyekezett nem összerúgni a patkót a szélsőjossal. A közvetítés, a kompromisszumok embere volt, nagyon hitte, hogy ezek az eszközök mindenkivel szemben alkalmazhatók.” Vagy ha nem törleszkedés, akkor is hihetetlen, tehát elbogatellizálандó, elviszonylagosítандó, végül is ironikusan ellentétébe fordítандó. Mint a fehérterror idején: „A Lessnerekhez nem nyúltak, bizonyára (noha ez csak spekuláció) nemcsak a híruk, a nemrég lezajlott túsdráma miatt, de talán/ esetleg/véletlenül azt bizonyítván, hogy nem minden magyar antiszemita, a tapolcai nem zsidó középosztályban is akadtak, akik persze/végül is/ugye/mégiscsak kiálltak mellettük.” A tévképzetek közt küszködő emberek szükségszerűen gyűlölik a tisztánlátókat, tehát ha a tapasztalat mást mond, akkor a tapasztalattal van valami baj – sugallja a fogalmazás.

Az észszerűség egyértelműségével szemben marad a magyaroknak a részérdekek, részigazságok állandó mérlegelése: az egyeztetés, valamint a relativitások játékát élvező kedélyesség. A határozottsággal szemben áll a szemérmes naivitás, tehetetlen csodavárás, amelyet zavar a polgárizsidó talpraesettséggel, így a vallásos felhangú erények végső soron náci jellegűek: „ezt németül sokkal szebben kifejezték: *judenrein*. Ebben a »rein«-ban, amely egyszerre jelenti a színtisztát, makulátlant, ártatlant, szűzieset, minden benne van, ami a zsidótlanságra vágyó léleknek üdvöztetően hangzik.”

Úgy tűnik, minden értékeset, legalábbis „versenyképeset” a polgárság, tehát nagyjából a zsidóság hozott a magyar életbe. Az eredeti, „ősi magyarról”, ahol ilyen említődik, mindig kiderül, az nem is eredeti magyar (az „ősi magyar” Tapolca neve szláv, az „ősi magyar” Korkovány-dűlő neve német). Annál inkább az a nyilas karszalag. Bár elég zavarosan, de azt hiszem, erre utal a karszalag leírását bezáró mondat: „A közös nemzeti ősiség semmi mással nem felcserélhető politikai esztétikája.” A leleplező-lejárató indulat tisztázatlan feltörésére kell gyanakodnunk, amikor semmi egyébbel nem tudjuk indokolni a gúnyos hangot. Önleleplező, amikor „A thébai Remete (anachoréta) Szent Pál nevét viselő »színmagyar« pálos rendről” ír. Tehát nem magyar a pálos rend, mert egy thébai remete nevét vette föl?!

A kommunizmus is a hamis, vagyis a realitások iránt vak, annál inkább vágyvezérelt szemlélet szülötte. Logikusnak látszik, hogy akkor a nép, a nemzet hamis tudatának épp kapóra jött, vagy akár abból sarjadt. (A nép és a nemzet Ungváry számára maguk is hamis fogalmak: „A nemzet vagy a nép eszméjébe csomagolva minden sokkal mérgezőbben adható el.” A haza helyére a demokrácia kerül: „Ő így cselekedte meg, amit megkövetelt a demokratikus meggyőződése.”)

Ungváry a sok évszázados magyar–zsidó együttélést eleve a magyarok részéről rosszhiszeműnek látja, ezért békés, virágzó korszakait is csapdaként értékeli. Vagyis szerinte elkerülhetetlenül katasztrófához kellett vezetnie a polgári és nem polgári kibékíthetlensége miatt. (Érdekes, itt emlékezetem szerint nem megoldott, fel sem vetett kérdés, hogy akkor mért a németek, akik maguk is jelentős polgársággal rendelkeztek, voltak a zsidóirtás fő felelősei.) Vajon tényleg ennyire determinálva volt-e ez a vég?

A polgár fölényének végső oka az, hogy nemcsak gondolatilag tisztánlátóbb, mint a paraszti-úri népség, hanem az emberi természetnek is a kapitalizmus, a polgári demokrácia és verseny felel meg igazán. Legalábbis a modern világban ők az erős emberek. Számos alkalommal hivatkozik az elbeszélő szereplői jól működő, tanulástól – vagyis a társadalom hamis tudatától – még meg nem rontott ösztöneire. A valódi, idealizálástól mentes késztetései tudatában lévő ember ura sorsának: „Ferenc ösztönei ennél erőteljesebben működtek; az életútját maga tudta megszabni.” Az idealizáló káprázatok elvetésében ész és ösztön együttműködik: „Egyszerűen elméjében túl sok tudás – és talán a génjeibe is bevésődött történelmi tapasztalat – halmozódott fel ahhoz, hogy a benne

működő értelmet a valóság megtéveszthesse.” (A „valóság” itt: az álvalóság.) A zsidóság talán azért is van előnyben, mert génjeibe ivódtak az évezredek tapasztalatai: az állandó készenlét, kritika. Ez magyarázhatja, hogy míg a (magyar) nemzethez kötődés butító, a zsidóságra találás épp ellenkezőleg: „csak Hajós György tudott elmenni Izraelbe. Az ehhez szükséges szabadságot bizonytalansággal meg erősödött zsidó tudatának köszönhető.”

A magyarságnak még a jóakarató része is foglya a magyar káprázatnak. A derék Szabó Zoltán is – bár kiváló szociográfus, tiltakozik a zsidótörvények ellen, szervezi a szellemi ellenállást – csak belecsábul a badacsonyi táj andalító hangulatába! Badacsonyi kis írásában színekkel, hangulatokkal jellemez. „Meg a jelzők magyar zsongása!” Bizony, még a jobb magyarok is hangulatokba menekülnek a szikár tárgyilagosság elől. „Azon nincs mit segíteni, hogy zsidóként aligha ezt a szöveget írta volna.” A magyar stílus „cukrosan ragad, mint a sárgabarack”. (Az idézet eredetileg Mészöly Miklóstól származik.) A „magyaros” stílus jellemző képviselője Ungvárynál a badacsonyiként kapóra jövő Tatay Sándor. (Igaz, ami igaz, több művét rongja le a korabeli hatalmi viszonyokhoz való alkalmazkodás, de azért vannak jelentős írásai. Ungváry azt is megjegyzi, kommentár nélkül, hogy a népi írókkal barátkozott. Ez az ő köreiből valószínűleg eleve kizárja Tatayt a komoly művészek köréből.)

A méltatlan országhoz (Magyarországhoz) fűző honvágy szintén káprázaton alapuló belső kényszer, rabság. Azokat illeti dicséret a szerzőnél, akik ki tudnak törni ebből a káprázatból: „A nyugatra kimenekült magyarok közül persze többen is visszatérnek valamilyen sajátos belső kényszer miatt, amely ifjabb korukban olyannyira foglyul ejtette őket, hogy a külföldön eltöltött élet sem bizonyult elegendőnek megszabadulniuk tőle.” A gyökerek lehúznak: „A fiatalabb Lessner utódok java része (hasonlóan a magyarok túlnyomó többségéhez) sem tudott elszakadni a gyökereitől. Nem kerültek a közelébe annak a belső szabadságnak, amely például Lessner Richárdot jellemezte 1938-ban, és Klein Györgyöt 1948-ban. Csak nagyon kevesek osztályrésze, hogy képesek kiszabadulni emlékeik fogságából.”

Mindez indokolhatja a sorskatalógus listaszzerűségét. A belemélyedést kerülő bemutatás azt érzékeltetheti, hogy ebben a közegben nem tudott a polgári-normális élet sem igazán kiteljesedni: „az ő regéjük is kerekdedebb lett volna, nem csak a Buddenbrookoké. De nem. Ehhez túl kevés halmozódott fel polgári kultúrában itt, Európa szélén.” Így is ez az alapvetően zsidó polgárság képviselte Magyarországon Európát. Egy a családot ábrázoló egykori fényképről írja a dicséretet: „Ez is készülhetett volna akár egy másik európai országban.”

A szerző azért néha elismeri az úri középosztály egy-egy tagjának a kiválóságát. Van, amelyikük még alkotóan is tud gondolkodni (a megfogalmazás szerint, nyilván szabályt erősítő kivétel): „Krassay Vilmos törölmetszett úriembernek számított, s noha de genere brogyáni (de ez már túlságosan elhalványult), volt benne innovációra való készség, ráadásul még tárgyyszerű történelmi ismeretekkel is rendelkezett.” (El nem halványuló nemességgel aligha emelkedhetett volna polgárközelbe.)

Az egykori házak, berendezések is árulkodóak. A polgárok tudták, „mindent meg lehet csinálni úgy, hogy szép legyen”. „És semmi flanc. Semmiből nem több, mint amennyi elég.” Ezzel szemben Örfly Imre földbirtokos kiskastélya milyen? Szép, szép, de a „neobarokkos” és a „pompázatos” jelző bizony flancra utal. A másik a paraszt. Az is megcsinálta a maga badacsonyi stílusát, na de az csak le-süllyesztett Nyugat, végül is: „a parasztkorok esetében, lerántva a haza földjére a barokk gazdag, önfeledt nyugati szárnyalását”. Hiába, csak a polgár a tökéletes, parasztnak és úrnak szűkösek a kortái.

Az igazi polgárok azonban joggal tartják magukat elitnek, felsőbbrendűnek. (Bár Ungváry folyton hangsúlyozza a szereplők származását, nemesi előnevüket vagy zsidóságukat, de nem arról van szó, hogy a náci nem zsidó–zsidó szemléletet egyszerűen megfordítja. Inkább a korabeli szem-

lélet képtelenségére utal ironikusan a fentiekkel. Bár igaz, ami igaz, magyar nála nem nagyon lehet makulátlan ember, hacsak nem kerül zsidókkal családi kapcsolatba, vagy nem olyan rangú művész, mint Egry József. Zsidók pedig nem nagyon tűnnek föl ellenszenves szerepben, az egyik ős borhamisítása is a versenyképességet szolgáló ügyességnek bizonyul csupán.) Mivel „az igazi tehetségnek” nem állhat „semmi az útjába” (még a kommunizmus alatt sem), a lemaradók, a kevésbé sikeresek a másod- és sokadvonalba kerülnek. („A bizakodók persze a másodvonal voltak.”) Vannak, akik számítanak, és vannak, akik nem. A káptalantóti termelői piac mikrovilágában is pontosan megmutatkozik, ki hova tartozik: „Olyankor mindenki ott van, aki számít, még Budapestről is. Amikor majd a tömeg elviselhetetlenné válik [...] már senki sem lesz ott, aki számít.” Aki számít, azok „inkább értelmiségiek, művészek és a kevés megmaradt úri nép”. Ők tudnak finoman élni, és a sorukat is irányítják, sikeresek. A többiek? „Velük a történelem csak megtörténik [...] Őket nem lelkesítette ideológia, nem tette kritikussá.” Ugyan bennük is élhet a „természetes, étellel szembeni bizalmatlanság, de többnyire körkörös, minden irányban”. Ezzel szemben Ungváry azt sugallja, hogy nem körkörös kell óvatosnak lenni, csak egyfelé. A liberális nyugati demokrácia egyértelműen jó, a nemzetinek nevezett oldal pedig a rossz. És hát a lakosság, jellemző, a megírás idején az utóbbit választotta (bezzeg a felvilágosult külföld): „liberálisok lettek és kiálltak a polgári demokrácia mellett [...] Mára mintha nem lennének sehol. Pedig csak nem voltak eszközeik az újra feltámadt nemzeti erőkkal szemben. Ilyenkor megint csupán a külvilág segít.” (Annak idején sokak szemében, úgy emlékszem, nem tűntek a liberálisok eszköztelennek. Ma sem. Az is elgondolkodtató lehetne egy demokrata számára, hogy a lakosság nem támogatja. De az elmondottak alapján a lakosság a csökkent értékű, az elitet csak a fejlett Nyugat érti. Bolsevik logika? A párt mint élcsapat? Ne menjünk ilyen messzire. Inkább arisztokratikus. Ez akár elfogadható lehetne. Csak itt mintha önjelölt arisztokratákról lenne szó.)

A szabad, liberális demokratának az teszi lehetővé a határozott cselekvést (a versenyelőnyt), hogy egyértelműen elkülöníti a rosszat a jótól. A rossz oldalra kerülők olyan ellenség, amelyet gyűlölni kell („De tudni, pontosan [...] és gyűlölni”). De annyira, hogy az még a túlvilágra is elkísérje: „Nekünk meg marad az erkölcsi elégtétel, hogy ezt a túlvilágon pusztán a tisztítóüzzel nem úszhatják meg.” (Mindezt a tomaji közigazgatás vezetőinek szánja, mert – valóban elítélendő módon – hagytak néhány korábbi utat elbozótosodni.)

Filozófiai gondolatot is tetten érünk a szerző beállítottságában. Eszerint a valóság megismerhetetlen, nincs eleve adva. A dolgok önmagukban semmik, üzenetet, jelentést látni beléjük a titkokban hívő gyengéknek való: „puszta fizikai dolgok, mégis a lét részeivé válnak. Néha, amikor az ember valamit sejt abból, ami az ilyen élmények összefüggésében történt, úgy érzi, mintha ezek a dolgok maguk lennének titkok hordozói. Pedig nem hordoznak semmit. Mégis, örülnek az ilyesminek a titkok kedvelői.” Az erős ember visz jelentést a dolgokba: „fogalmak, szavak, történetek nélkül csak a semmi van”. Az ilyen létre tudja hozni a maga világát a semmiben.

A semmi azonban valószínűleg nem semmi, csak el van zárva előlünk. Sőt, néha hírt is ad magáról: „A létnek lehet szerkezete, csak semmit nem tudunk róla. Egyszerűbb elmék sorsot, végzetet emlegetnek. Nagyon ritkán azonban fölfeslik ez a szerkezet – és akkor különös érzéseink támadnak.” (Nem tudom, miért bonyolultabb elme, aki *lét szerkezetét* mond, ahelyett, hogy *sors*. Talán mert a bonyolultabb szóhasználat teszi az értelmiségit?) A világ titok, a beláthatóban kell ésszel, ép ösztönökkel előrejutni, sulykolja a szerző. A végén, lám, mégis eljutunk a „különös érzésekig”. Tehát mégis van értelmes csodavárás? (Akkor a magyaros karakter se végletesen elhibázott?) Persze, lehet, csak azoknak, akik az eszüket már teljesen kiélesítették korábban. (A megfogalmazás viszont pontatlan: a szerkezet fölfeslése inkább a rend megzavaródását jelenti, nem pedig a szerkezetet fedő homály eloszlását.)

Ilyen mitikus pillanattal zárul a regé: miután a család egyik ága visszaszerzi, véletlenül, az előzményekről nem is tudva, a nyaralót, létrejön ott a szerző és a család egy másik ága közötti találkozás. Visszatér az emlékezet, és kicsit csodás igazságszolgáltatás is ez. Mégsincs vége a történetnek – ez az utódok reménye. Hogy miként folytatódhat, az már a felfeslő ég titka.

Hogy az olvasó miként vélekedik a regényről, azt hadd ne rágjam a szájába. Nyilván lesz, aki bátran leleplező, mások indulatoskodóan önleleplező könyvnek látják majd. (*Jelenkor*, 2019)

**NEMZETI KONZULTÁCIÓ
A KORONAVÍRUSRÓL
ÉS A GAZDASÁG ÚJRAINDÍTÁSÁRÓL**

A TE ORSZÁGOD. A TE HANGOD.

A NEMZETI KONZULTÁCIÓ 2. KÉRDÉSE

► A koronavírus-járvány a világ sok országában az egészségügyi rendszer összeomlását eredményezte. Magyarországon sikerült a járvány terjedését lelassítani, ezzel időt nyertünk, hogy az egészségügyi rendszert kellően felkészíthessük. Ugyanakkor egy újabb járványhullám veszélye továbbra is fennáll.

Ön egyetért-e azzal, hogy a járványügyi készültséget mindaddig fenn kell tartani az egészségügyben, amíg fennáll a járvány visszatéréseinek kockázata?

**Mondja el Ön is véleményét!
Kérjük, vegyen részt a Nemzeti Konzultációban!**

Készült Magyarország Kormánya megbízásából.